

Hjalmar Söderberg:**JÉZUS BARABBÁS**
(Jägerstam hadnagy emlékirataiból)**Fordította: Szente Imre**

XII.

„Itt van az ősz, a szél hegedül” – uramisten, bizony nem tegnap volt, mikor gyermeki ártatlansággal s hamisan énekeltük az iskolában! Veri az eső az ablakot, miközben Kasper barátom napról napra pneumatikusabb és mérgeesebb lesz. „Készül a fecske, délre repül” – bizony már régen elrepült, már októberben vagyunk. Kasper semmire se megy az oltárképével. Végre eldöntötte, hogy Jézust fogja ábrázolni a bűnös nővel, pedig Josef Marin prófétálása szerint nincs az a falusi templom Svédországban, de az egész világon sem, amelyik ilyen témájú oltárképet akarna. De Kasper fűtyül rá; ha a parasztok nem kérnek az ő festményéből, majd csap ő hét országra szóló lármát a lapokban (százával vannak barátai, puszpajjtásai az újságírók közt), akkor majd el tudja adni s ráadásul jó pénzért. Eddig rendben volna, csakhogy még el se kezdte! Mellesleg arra is gondolt, hogy a Folyó-sétány nyolcvannyolc alatt tanyázó egész svéd kolóniát megfesti az oltárképen. Jézushoz ő maga lesz a modell, no nem realista portréként, hanem hogy Jézusra is meg rá is hasonlítson. Ez az idealizmus jellemző rá: olyan szeretne lenni, amilyennek Jézust képzei. Én egy írástudó leszek (no hiszen, szép kis írástudó!), Josef Marin pedig, aki nem iszik, farizeus. A bűnös nő Irma Jensen lesz, mondani sem kell. Mi lenne, ha az egész társaságot meghívnám ebédre, hogy fölvidítsam Kaspert? Marinnak is jót tenne, ha kicsit kirázná magából a könyvek porát, kicsipné magát, mint egy gavallér, s leöblítene néhány pohárával az én jó öreg burgundimból, ahogy a dán mondja. (Mert svédül Bourgogne-nak hívják.) „Holnap vasárnap lesz, Felség!” – mondta Lindfelt pék a boldogult királynak. Éppen megfelel nekünk.

Mikor beléptem Josef Marinhoz, hogy átadjam a meghívást, élénk társalgásban találtam Kristensen diákkal. Ifjú Kristensen szörnyen érdeklődik Jézus iránt azóta, hogy azon a szeptemberi napon megvásárolta Grimm szótárát Josef Marintól. Elhanyagolja teológiai tanulmányait, ehelyett egy halom könyvet összeolvasott a „Jézus problémáról”, ahogy ő nevezi, Georg Brandestől, Ditlef Nielsentől és más tudós doktoroktól, ugyanarra az eredményre jutva, mint Irma Jensen, akivel különben szívből rokonszenvez, arra tudniillik, hogy Jézus sohasem létezett.

– Hát igen, Kristensen úr, mondta Josef Marin, tagadhatatlan, hogy kissé gyanús-nak tűnik ez az egész. A kereszténység túlnyomó részt úgy kölcsönözte össze mitológiáját az ókor üdv- és misztériumvallásaitól, az Attisz-Adónisz-kultusztól, a Mithraszmisztériumoktól, az Isziszvallástól, hogy csak a legfontosabbakat említsük; a „keresztény erkölcsöt” pedig, melynek megfogalmazását főleg a hegyi beszédben

találjuk, a kései zsidó kegyesség-irodalomból vette. A kölcsönzések és egyezések számosak és meggyőzőek; legerősebben talán egy lelki épülést célzó farizeusi irományban érezhetők, melynek címe „A két út”, s melyre rögtön lecsaptak a keresztények, fölvéve egy őskeresztény kiadványba, „A tizenkét apostol tanítása” címmel. Szinte úgy tűnik, hogy a kereszténységben nincs is hely egy történelmi Jézus számára, s nem könnyű felfedezni, milyen személyes többlettel járult hozzá ahhoz a valláshoz, amely még csak nem is az ő nevét viseli, hanem, s méghozzá jogosan, azét a misztikus Krisztusét, akiről már jóval Jézus kora előtt tudott a néphit és a költői képzelet.

Egy dologban azonban különbözik a kereszténység az ókor üdvvallásaitól, s ez nagyon fontos különbség. Az Attisz-Adóniszvallás hívei nem fantáziáltak arról – mondjuk Néró vagy Vespasiánus korában, amikor a kereszténység végre szélesebb körökben ismertté kezdett válni – hogy üdvözítő istenük nem is olyan régen, csak harminc-negyven éve egy szegény kézműves fia- vagy nevelt fiaként élt e földön egy olyan név alatt, mely általánosan elterjedt volt népe és kora viszonylatában, s hogy őt egy néven nevezett és akkoriban közismert római helytartó valami okból halálra ítélte és kivégeztette. Az Isziszhívők sem képelték, hogy az istennő nemrég – harminc-negyven éve – szűkös körülmények közt élt e földön egy szegény kézműves hitveseként, akinek számos gyermeket szült, s ezek közül egyről a későbbiek folyamán kiderült, hogy a legfőbb isten fia. Csak a keresztényeknek voltak ilyen bizarr elképzeléseik, s ok nélkül ezek fel sem merülhettek volna.

Szemléltessük a problémát egy hipotézissel: tegyük fel, hogy korunkban egy olyan vallás jelentkezik, amelynek hívei és terjesztői egy új megváltó istenről prédikálnak, aki harminc-negyven évvel ezelőtt, szóval valamikor II. Oszkár uralma alatt itt élt e földön, mondjuk Smålandban a meglehetősen köznapis Anders Fredriksson néven, akit szerintük igazságtalanul halálra ítélték s lenyakoztak. No persze manapság – korunk statisztikai följegyzései: népszámlálási listák, rendőri jelentések, régi hírlapok s egyebek alapján – könnyű volna tisztázni, élt-e, vagy nem élt a valóságban ez az Anders Fredriksson, de tekintsünk el most ettől. Mit gondolnának napjaink művelt és józan ítéletű személyiségei – mondjuk ön vagy én vagy az uppsalai érsek – erről az új vallásról s híveinek olyan állításairól, hogy Anders Fredriksson megbízható tanúk jelenlétében föltámadt halottaiból és fölment a mennyekbe, így bizonyítva meg, hogy ő Isten fia? Meglehet, hogy minden eddiginél képtelenebb, durvább s megvetendőbb babonaságnak tartanánk ezt az új vallást, ám azt az érvet aligha hoznánk fel ellene, hogy Anders Fredriksson sohasem élt. Ellenkezőleg: Anders Fredriksson bizonyos vagy legalábbis igen valószínű létezését nélkülözhetetlen föltételnek tekintenénk ahhoz, hogy ez a babonaság egyáltalán fölmerülhessen.

Ne firtassuk, hogy az Anders Fredriksson föltámadásában való hit hány követőre találna napjainkban, de az bizonyos, hogy kétezer évvel ezelőtt elég jó esélyei lettek volna, hogy széles körökben elterjedjen. Jézus korántsem volt az egyetlen próféta és csodatévő, akinek föltámadásában hittek. Nagy volt az ilyenek

száma!

Nem állhattam meg, hogy közbe ne szóljak egy kis apropóval.

– Hallod-e, Marin, talán te is emlékszel egy Boltzius nevű csodatévőre gyermekkorodból – ami nekem ifjúkorom volt – az 1880-as évekből? Őt nem nyakazták le, mint a te Anders Fredrikssonodat, s ha jól tudom, semmi gonoszást sem követett el, ellenkezőleg: számtalan beteget meggyógyított imádsággal, kézzátétellel és avas olajjal, amivel meg szokta kenni pácienseit. Zsófia királyné is ezek közé tartozott, mint hírlík, neki azt rendelte, hogy Jézus példáját követve szamaragoljon egy félórát naponta. Oszkár király vett neki egy jámbor csacsit Hamburgban Hagenbecktől, a királyné azon kerengélt a várudvaron jó hosszan naponta, és állítólag valóban sokkal virgoncabbnak érezte magát a kúra után. S ha keleten élt volna Boltzius az én időmben...

– Hogyhogy, a te időben?

– Akarom mondani, pár ezer éve – akkor sokan őt is kinevezték volna Messiasnak és Isten fiának, föltámadt volna halottaiból és fölszállt volna a mennyekbe. Mint mondod, ez nem volt szokatlan akkoriban. De bocsánat, hogy félbeszakítottalak.

– Nos, folytatta Marin, a mondtok alapján talán már belátjuk, hogy azok a hihetetlen históriák, melyeket az evangéliumok föltálnak Jézusról, nem azt teszik valószínűvé, hogy sohasem élt, hanem ennek ellenkezőjét. Érdemes hát kissé közelebről szemügyre vennünk őket.

Legjobb lesz azonban rögtön az elején leszögeznünk, hogy az evangéliumok nem tekinthetők valami megbízható történeti forrásoknak. Szerzőik névtelenek és ismeretlenek, bár utólag az egyház csak úgy találomra nevet adott nekik; alighanem az őskeresztény gyülekezetek második és harmadik generációjához tartoztak, s így nem látták s nem ismerték személyesen Jézust. Amit elmondanak róla, részint szájhagyományra, részint azóta elkallódott írott forrásokra alapozzák, amelyekből Lukács evangéliumának kezdősorai szerint „sok” volt. – Voltaire csak ennek az egy közlésnek tulajdonított némi történeti értéket az egész szerzeményben...

Ami leginkább aláasta az evangéliumok történeti forrás értékét, az nyilvánvaló igyekezetük, hogy kimutassák a „próféciai” beteljesülését. Ezért ahhoz, hogy való tények nyomaira bukkanjunk az evangéliumokban, azokra a helyekre kell koncentrálnunk, ahol az evangélistáknak nem sikerült az esetleg rendelkezésükre álló tényanyagot összhangba hozni a proféciaikkal.

Először is azt szűrhetjük le, hogy az evangéliumok Jézusa valóban galileai. Galilea állandó nyugtalanságok fészke volt akkoriban, szakadatlan messianista zavargások és zendüléskísérletek kiindulási pontja. A proféciai azonban semmit sem tudnak egy galileai Messiásról; az ő Messiásuknak Juda törzséből s Dávid családjából kell születnie. Ezért senkinek sem jutott volna eszébe Galileából származtatni egy költött Jézus-Messiást. Az evangéliumok Jézusa még vitába is

száll a próféták állításával, hogy a Messiás „Dávid fia” lesz – ez a részlet biztosan nem koholmány. Annál furcsábbnak hat, hogy Máté és Lukács, akik átvették ezt a „Dávid fia” körüli vitát Márktól, ugyanakkor hosszú nemzetségtáblával bizonyítják Jézusnak Dávid-ivadék voltát. Összefüggés és következetesség nem éppen erős oldaluk az evangéliumoknak. Persze föltételezhető, hogy e nemzetségtáblák sokkal későbbi betoldások. Mindenesetre egy koholt Messiás sohasem adott volna okot ily ellentmondásokra, az mindenestül a próféták kaptafájára készült volna. De az evangélisták fáradozása, hogy mindenáron teljesebbé vigyék a próféciákat, azon az alapvető különbségen szenved végleges hajótörést, amely egyrészt a próféták és a néphit Messiása, másrészt az ő saját Jézusuk között van. A próféták és a néphit Messiásának teendője elsősorban Izrael fölszabadítása és a „népek”, vagy ahogy manapság mondani szokás: a „pogányok” legyőzése. Az evangéliumok Jézusa, úgy tűnik – legalábbis futólagos és felületes olvasás után – teljesen elhanyagolja ezt a feladatot. Tüzetesebben utánanézőve alapos gyanú ébred ugyan bennünk, hogy mégiscsak tett kísérletet ez irányban is, bár kísérlete úgyszólván az elején dugába dőlt, s bizonyára ez a kézenfekvő magyarázata annak, hogy az evangéliumoknak oly kevés mondanivalójuk van róla, alig több, mint „a zsidók királya” kifejezés és néhány más töredékes, könnyen elsikkadó utalás.

Szóval Messiásként, a szónak abban az egyetlen értelmében, amelyben azidőtt használták, az evangéliumok Jézusa jóvátehetetlenül megbukott, ám a próféták nem sikertelen Messiásról jövendöltek. És minthogy az evangélisták is alaposan megbuktak azzal a kísérletükkel, hogy a Jézusról szóló történeteket összhangba hozzák a próféciákkal, e kudarcuknak nyilván az volt az oka, hogy tagadhatatlan történeti tények kötötték őket, amelyeken valamicskét retusálhattak ugyan, de a lényegen nem változtathattak.

Hogy leplezzék hősiük tökéletes kudarcát, s hogy mintegy fedezzék a visszavonulást, az evangélisták kénytelenek voltak kétségbeesett kibúvókhöz folyamodni. Megjövendöltetik Jézusukkal saját szenvedését és halálát – hamisítatlan „vaticinium post eventum”. Olyan mondatokat adnak a szájába, amelyekkel barátait s hű követőit arról akarja meggyőzni, hogy nem Izrael ellenségeinek leverése végett megy föl Jeruzsálembe, hanem hogy mint gonosztevőt kivégezzék. Vagy meggyőzőképessége volt ez esetben oly csekély, mint amilyen effektívnek beállítják máskor, vagy pedig bizalmas barátai voltak idioták; a Lukács-evangélium még Jézus halála után is azt mondhatja némelyikkel: „azt hittük, hogy ő fogja megszabadítani Izraelt”.

Elképzeltető-e, hogy miután sereget toborzott maga köré, elhitette velük, hogy Messiás, ugyanő hadaival Jeruzsálemhez közeledve azt közölte volna hűveivel, hogy bocsánat, tévedés az egész? No persze, mint mindenre, erre is lehet magyarázatot találni: bizonyára azt hitték, hogy tréfál.

Amit az evangélisták itt megkíséreltek, az egy szaltómortále, amiből azonban könnyen komikus bukfenc lesz. De mit találhattak volna ki? No, ezt a kérdést föl sem kellett tenniük, hisz kitalációra nem is volt szükség, feladatuk abban merült ki, hogy írásban rögzítsék, amit őskeresztény gyülekezeteik hittek Jézusról, abban pedig valóban kompetensnek tarthatjuk őket. Magának a Jézushitnek szaltómortáléja volt ez, az evangélisták csak regisztrálták, amennyire tudták.

Mivel Jézus nem bizonyult valami sikeresnek eredeti szerepében, találni kellett hát neki egy másikat. Messiásnak, a szónak addig szokásos értelmében nem volt többé használható. Új jelentést kellett hát adni a régi szónak. „Az ő országa nem e világból való.” Nem azt állította-e ismételten magáról, hogy ő az „Emberfia”? Meg hogy az „Emberfia” eljő az ég felhőiben? Nagy hatalommal és dicsőséggel? Azt bizony! Kétség nem fér hozzá! Ergó, mindenekelőtt azt kell bizonygatni, hogy föltámadott halottaiból. „A Halál Birodalma nem tarthatta vissza.” Újból eljövendő léssen, méghozzá hamar, igen hamar! Erre vártak ők égő hittel, s erre várnak némelyek a mai napig.

Az őskeresztény gyülekezet számára éppen ez a hit állt a kereszténység közép-pontjában, ez volt annak magva, lényege. Idők folyamán ez a hit érthető okokból a perifériára szorult; a modern, szabadelvű teológia nem szívesen beszél róla, még katolikus egyházi körök sem. Kissé feszélyezi őket.

Hogy napjainkban annyi kiváló elme kételkedik egy történelmi Jézus létezésében, annak főleg az az oka, hogy az evangéliumok egy jól ismert mitikus alakkal, a Messiás-Krisztussal próbálták azonosítani. Elkerülte a kételkedők figyelmét, mennyire sikertelennek bizonyult e kísérlet. Aki olvasni tudja az evangéliumokat, annak világosan s meggyőzően árulkodnak egy sikertelen Messiásról, s egy sikertelen Messiás minden más, csak nem mitikus alak, ellenben egy számos kiadásban ismert történelmi jelenség.

Ezzel félre is tehetjük az evangéliumokat, bár bizonyára számos apróságot találunk még bennük, amelyeknek határozottan történelmi tény színezetük van. Itt van például Márk evangéliumának az az adata, hogy Jézust az anyja és a testvérei háborodottnak tartották; olyan adat ez, ami kétségkívül élő hagyományra megy vissza, hogyan került volna bele különben egy őskeresztény vallásos irományba? Kisebbfajta csoda, hogy benne maradhatott. Hanem azon nincs mit csodálkozni, hogy Máté és Lukács, akik úgy állítják be Jézus anyját, mint aki tisztában van az-zal, hogy Isten fiát szülte meg természetfölötti közreműködéssel, egyszerűen papírosárba dobták Márk adatát. Figyelemreméltó Lukács evangéliumának közlése arról a sok asszonyról is, akik Jézushoz és híveihez csatlakozva „szolgálták őket javaikkal”. Az ilyesminek igazán semmi köze a mítoszhoz, inkább a drasztikus, közönséges, életszagú valósághoz.

A való élet nyers, realista következetlenségét érezzük abban is, hogy Jézus hol a kései zsidó kegyes irodalom szellemében prédikálja: „szeressétek ellenségeiteket”, hol pedig fölfortyan – s milyen könnyen! – s a legízesebb keleti

szitokszókkal árasztja el ellenfeleit, ádáz átkokat szór azokra városokra s helységekre, amelyekben maga és agitátorai kevésbé barátságos fogadtatásban részesültek.

De az a kis Saul nevű zsidó is, a megtért farizeus, aki később Paulusnak nevezte magát, ő is hagyott ránk közvetett s éppen célzatosság-nélküliségüknek köszönhetően megbízható tanúságokat a történelmi Jézusról. Pál több helyen is utal kapcsolataira, melyek őt a volt halászhoz, Simonhoz, alias Kefához, alias Szent Péterhez, no meg a többiekhez fűzték, akik legközelebb álltak a nagy halotthoz. S minthogy Pál minden rokonszenv és csodálat nélkül, ellenkezőleg: titkolt szakmai irigységgel emlegeti őket, Pétert ráadásul leplezetlen kicsinyléssel, nincs okunk kétségbe vonni tanúságainak megbízhatóságát, bármennyit szépitgettek is rajtuk később az ő neve alatt. Pál arról is beszámol, hogy egy alkalommal udvariassági látogatást tett Jézus egyik fivérénel: „Jakab, az Úr testvére” szállásán. Hogy tartathatták volna ezt a Jakabot egy sohasem létezett személy testvérének, erre tessék válaszolni!

– Most igazán fején találd a szöveget, Marin! – szóltam közbe. – Akinek fivére volt, az maga is létezett. Jézusnak pedig négy is volt. A legifjabbat Simonnak hívták, akit...

– Jó, jó, de hogyan tudjuk, hogy Pál létezett? – kérdezte Kristensen diák.

– Abban persze nem lehetünk biztosak, csak az, aki személyesen ismerte, mondta Marin. – De nehéz okát találni, miért kételkedjünk benne. Egyáltalában nem azt a benyomást kelti, mint holmi mitikus alak. Egyébként igen élethű portrét rajzol róla egy régi ókeresztény szerzemény, a „Szent Tekla cselekedetei”:

„Alacsony, testes, szélesvállú ember volt, erősen hajlott orra fölött összenőtt fekete szemöldökkel; karikalábú, kopasz és az Úr malasztjával teljes.”

– Bocsánat, hogy még egyszer közbeszólok, mondtam – de szerencsémnek tartanám, ha az urak eljőnnének hozzám egy szerény ebédre holnap, vasárnap este hét órakor, vagy tizenkilenc órakor, amelyik jobban megfelel.

Javaslatom készséges fogadtatásra talált. Ifjú Kristensen megkérdezte, hogyan öltözzön. Javasoltam, hogy diákegyenruhában jöjjön, karddal a derekán, de mivel olyannal nem rendelkezett, a kérdés függőben maradt.

No persze hölgyekre is szükség lett volna. Benéztem hát a Vasko de Gama mosodába és meghívtam Irma Jensent; de hogy ne érezze magát egészen árvának és védtelennek, a Columbus tojásboltba is bekukkantottam, és meghívtam barátnőjét, Oda Hansen kisasszonyt. Ezután a Tengerikigyóba mentem, hogy elcsípjem Kaspert. Kasper azzal a javaslattal állt elő, hogy Blasius barátját is hívjam meg, aki a Királyi Színház komédiása volt. Örömmel járultam hozzá, s azonnal föl is hívtam telefonon. Blasius kedélyes ember s kitűnő színész, engem nagyon emlékeztetett a néhai Parmenidészre, az alexandriai Kleopátra Színház komédiására. Különbö ki tudja, nem vele azonos-e?

XIII.

Régi barátném, Mandolin asszony, aki drága hitvesem halála óta háztartásomat vezeti, csudajó, pompás ebédet készített, ha szabad a magam lovát dicsérnem. Természetesen az én öreg Lottám közreműködésével, aki a svéd konyha mestere. A dánok persze a dán ételt kedvelik, a németek a németet, ám a svéd koszt egyaránt ízlik a dánoknak és a németeknek, de még a törököknek és a tatároknak is. (Kivéve persze a füllesztett heringet és néhány más specialitást, mellyel egy svéd sem traktál külföldieket, ha esze van.) A vendégek változatosan voltak öltözve, meglehetősen tarkabarkán. Josef Marin sima szmokingot viselt, lakkcipővel, Blasius szintén. Kasper frakkban érkezett, fehér nyakravalóval, de régi piros szattyánpapucsával a lábán, hogy a viszkinek legyen hová leszállni, a nehézkedés törvényét követve. Ifjú Kristensen sportruhában és Schiller-gallérral jelent meg. Irma Jensen minimális (szinte semmi) szereléssel hamisítatlan világi dáma lett. Oda Hansen toalettjére nem emlékszem (valami sárga, gondolom, de meglehet, hogy csak képzelem, merthogy a tojásüzletben dolgozott.) Mellesleg úgy néz ki ő, mintha az Úr férfit akart volna teremteni, de az utolsó pillanatban meggondolta volna magát.

És hát szert tettünk egy papi személyre is, nevezetesen saját jogszerinti lelkigondozómra, Baldersenre a Judás-templomból. (Föltehetőleg nem iskarióti Judásról nevezték el, akiről különben sohasem hallottam beszélni előbbi életemben, hanem arról a másik Judásról, aki írt egy levelet.) Pásztor Baldersen azért jött fel hozzám, hogy valami gyűjtésről tárgyaljon velem, de természetesen invitáltam, hogy maradjon ebédre, hisz régi ismerősök vagyunk. Ő egyébként kiváló sakkjátékos volt, aki hírnevet is szerzett sakkrejtvény-kompozícióival. De rosszul nősült, s biztosan megőrült, hogy nem kell hazamennie ebédelni, különösen mikor meghallotta, hogy Blasius királyi udvari színésszel találkozhat, akiért rajongott; a színháznak is nagy barátja lévén.

S mivel az ember, akárcsak kétezer évvel ezelőtt, még mindig egy fokkal udvariasabb a papok és rabbik iránt, mint más férfiakkal szemben, a pásztornak jutott a megtiszteltetés, hogy a háziasszonyt asztalhoz vezesse. (Jézus reformbuzgalma e téren nem járt valami nagy sikerrel. Mandolin asszony különben papnak a lánya volt, miért is számára magától értetődött, hogy a lelkész a díszvendég.)

Kasper rögtön beszámolt a pásztornak, hogy egy oltárképen dolgozik szülőfaluja temploma számára, ami persze a legnagyobb mértékben fölkeltette pásztor Baldersen érdeklődését és Kasper iránti rokonszenvét. Mikor pedig megtudta, hogy a kép Jézust és a házasságtörő asszonyt fogja ábrázolni, először kicsit meghökkent ugyan, de hamarosan megértőleg (ahogy a dán mondani szokta) viszonyult a témához. S kis idő múlva már úgy el volt ragadtatva Kaspertől, hogy szinte megfeledkezett a nagy Blasiusról.

Mármost akár Kasper oltárképe volt az oka, akár az ajóka (szardella) láttára eszünkbe jutó rímus: „ajóka jó sűrű lében, igyunk rá Jézus nevében!” – elég az

hozzá, majdnem egész este Jézusról folyt a társalgás.

Persze Kasper festőszemét (vagy esetünkben inkább sólyom- vagy rendőrszemét) nem kerülte el, hogy Josef Marin mindig svindlizett, valahányszor exet it-tunk; éppenhogycsak belenyalt a poharába. (Nekem természetesen ortodox svéd kupicáim vannak tizenötödik Károly korából.)

– Boldogult Sundberg érseknek, szólalt meg Kasper, tetszettek volna ezek a poharak; az volt a szavajárása: a jámborságon és az erkölcsön kívül semmi sem dühít annyira, mint a gyűszűnyi pálinkáspohár. De te, Marin, nem vagy méltó, hogy ajkadhoz emeld! Neked külön kellene adni egy kis likőrös pohárkát, a világ csúfjára!

– Mért látod meg a szálkát a te felebarátod szemében? – tréfált Blasius.

– De a gerendát a magaméban nem, egészítette ki Kasper – De hogy láthatna meg az ember egy szálkát a felebarátja szemében, ha a magáéban egy gerenda van? Ezt sohasem értettem.

– Kedves Kasper, mondta Marin, tökéletesen igazad van: ez a régi közmondás bizony jobb megfogalmazást érdemelt volna!

– Régi közmondás?, csodálkozott pásztor Baldersen. – Hát hiszen lehet annak nevezni: idővel ebből is közmondás lett, mint annyi más jézusi szóból.

– Alighanem közmondás volt már Jézus korában is, jegyezte meg Marin. – Nem vagyok közmondás-szakértő, de néhány másnyelvű változattal szolgálhatok, egy latinnal s egy arabbal. A latin *Trimalchio lakomája*-ban fordul elő, s minthogy Trimalchio asztaltársasága nem Puteoli előkelő fürdővendégei közül került ki, előre bocsánatot kell kérnem a hölgyektől, mert egy kicsit drasztikus. „Meglátod a legapróbb bolhát is a szomszédodon, de nem a kövér tetvet magadon.” Az arab változat finomabb és szellemesebb: „A teve (kamel) kineveti a dromedár púpját – neki kettő is van, csakhogy nem látja.” A teve valóban úgy néz ki, mintha vigyorgna, ami az arab mondást még találóbba teszi. De abban igazat adhatunk Kasper barátunknak, hogy az arameus változat avval a gerendával valaki szemében, kevésbé sikerültnek mondható. Ám ezt nem róhatjuk fel Jézusnak, aki mint gyakorlott prédikátor és népgyűlések szónoka szívesen használt közönségének ismerős és érthető régi közmondásokat s fordulatokat, s nem meríthetett máshonnan, csak a rendelkezésére álló forrásból.

A levesnél, melyet egy vén fajdkakasból főztek, világiasabb témákról, színházról, filmről folyt a társalgás, de mikor behozták a halat (tepsiben sült csukát, pirított osztrigával és vargányával körítve), visszatértünk Jézusra. Blasius elmesélte, hogy Amerika egyik legkiválóbb egyetemén megszavaztatták a hallgatókat, kit tartanak „a világ leglebilincselőbb személyiségének”. Elsőnek Napóleon futott be, elsőprő többséggel. Utána Kleopátra és Jeanne d’Arc következett. Blasius szerint meglepő e hölgyek hallatlan népszerűsége az amerikai diákok körében, de Kasper rögtön rátapintott e jelenség magyarázatára, mely néhány kolosszális filmsikerben keresendő. A hátul kullogók közt volt Szókratész öt szavazattal, Coolidge elnök négygel, Jézus hárommal és Mussolini kettővel. Blasius érthetetlennek tartotta,

hogy Jézus olyan kevés szavazatot kapott – abban a vallásos Amerikában! Pedig őt is megfilmezték, nem is egyszer!

– Persze, persze, szólt Kasper, de Jézust sohasem ábrázolják azzal a realizmussal, amit megkövetelnek Amerikában. Ott igazánda keresztfrefeszítést akarnak látni, különben zúg a nép, hogy semmit sem kapott a pénzéért.

– De valami más is lehet a dologban, mondta Mandolin asszony. – Egy ilyen szavazásnál a diákok bizonyára a szívük szerint választanak. Ezt azonban nem teszik olyankor, ha Jézusról és vallásról van szó.

– Nem tudom, elő merjek-e hozakodni egy harmadik magyarázattal, vette át a szót pásztor Baldersen. – Véleményem szerint még az a nyomorúságos három voks, amit Jézus kapott, az is félreértésen alapult; a szavazás helyes értelmezése alapján egyet sem lett volna szabad kapnia. Hisz semmi értelme egy emberi személyiségeket illető szavazáskor istenségre voksolni.

– Ebben tökéletesen igaza van a lelkész úrnak, mondta Josef Marin. – Keresztény szemmel nézve Jézus természetesen versenyen felül áll egy ilyen szavazáskor. Laikus szemmel nézve pedig csak egy sikertelen felkelő volt, mint oly sokan mások. Szóval akárhogy nézzük, három szavazattal többet kapott a kellesténél.

– No de kedves Marin úr!, csodálkozott pásztor Baldersen. – Egy sikertelen felkelő? Igazán nem értem, mit akar ezzel mondani. Mint volt teológusnak nyilván olvasnia kellett az evangéliumokat, melyek egyedüli forrásaink Jézus földi életének megismeréséhez, s azokban egy szó sincs holmi kudarcba fulladt felkelési kísérletről!

– Dehogyan nincs, felelte Josef Marin, találhatunk bizony egyetmást erről az evangéliumokban. Mindenekelőtt hogy nyakrafőre Jézus Krisztusnak nevezgetik, Krisztus pedig, mint ismeretes, a Messiás görög fordítása. Egy Messiásnak pedig az volt az első és legfontosabb feladata, hogy fölkelést indítson s leverje Pilátust és a rómaiakat. Továbbá azt is olvashatjuk, hogy hívei „Dávid fiaként”, vagyis a zsidók törvényes királyaként hódoltak neki, és mikor Pilátus kihallgatja, maga is elismeri, hogy trónkövetelőként lépett föl.

– Még hogy trónkövetelőként! Hallatlan!, méltatlankodott a lelkész. – Pilátus csak azért kérdezte Jézustól, hogy „a zsidók királya”-e, mert római lévén csak így tudta kifejezni a Messiás fogalmát, Jézus igenlő válasza pedig csak azt hagyta jóvá, hogy valóban ő a Messiás.

– Úgy van, felelte Marin, de az a kétértelműség, ami később a Messiás-fogalomhoz tapadt, akkor még nem létezett. A bírósági eljárás minden hallgatója előtt s természetesen Jézus számára is egyértelműen világos volt, hogy a Messiásnak el kell foglalnia Dávid trónját s uralma alatt egyesítenie a zsidókat. Bátorodom emlékeztetni lelkész urat Gábiel arkangyal Szűz Máriához intézett szavaira Lukácsnál az első részben: „Ez nagy léssen, és a Magasságos fiának hívatatit; és néki adja az Úr Isten Dávidnak, az ő atyjának királyi székét; és uralkodik a Jákob házán mindörökké; és az ő királyságának vége nem léssen.” (Károli ford.) Jóllehet a Lukács-evangéliumot jónéhány évtizeddel később írták, miután

a történetek kikényszerítették a Messiás-fogalom revízióját, s elültették egy olyan Messiás eszméjét, akinek „országá nem e világból való”, az idézett részben még hamisítatlan tisztaságában látható az eredeti Messiás-fogalom. S hogy az angyali szózat hamis próféciának bizonyult, azt észre sem veszi az evangélista. Ilyen csekélyégeken ő nem akad fön.

– No, és az a sikertelen fölkelési kísérlet?, kérdezte pásztor Baldersen. – Arról mi áll a bibliában?

– Nos, mondta Marin, Márk arról tudósít, hogy egy bizonyos Barabbásnak nevezett személyt elfogtak „ama lázadókkal együtt, akik a lázadás alkalmával gyilkosságot követtek vala el”. (Károli ford.) Továbbá arról, hogy Jézus erőszakkal verte ki a pénzváltókat és az áldozati állatok árusait, akiknek a bódéi a templomtéren álltak. A dolog természetéből folyik, hogy ilyesmi elképzelhetetlen volna, ha Jézus nem lázadó híveinek serege élén hajtotta volna végre. Különben azonnal le tartóztatta volna a templom őrsége. Hogy az evangélium a népmese stílusában mindent a mesehőssel magával végeztet el, az nem fogja megtéveszteni a józan ítélőképességgel bíró olvasót. Végezetül Lukács az ő azóta elkallódott „számos” forrásának egyikéből evangéliumába iktatott egy furcsa részletet, mely Jézusnak egy eléggé figyelmen kívül hagyott mondatát tartalmazza: „Akinek nincs kardja, adja el a köpenyét, és vegyen magának!” Ami ezután következik, valami okból megcsonkult és értelmetlenné vált: „Azok pedig mondanak: Uram, imé van itt két szablya. Ő pedig monda: Elég.” (Károli ford.) – Annyit azonban kihámozhatunk e zavaros részletből, hogy híveinek egy része fel volt fegyverezve, s ez ellen neki semmi kifogása sem volt. – Kell-e több vagy meggyőzőbb bizonyíték arra, hogy valóban lázadási kísérletről volt szó? És hogy az sikertelen volt, azt talán eléggé bizonyítja az a tény, hogy a római uralom még néhány évszázadig fönmaradt Palesztinában, s hogy Jézust elfogták és halálra ítélték. Az evangélisták szerint azonban, akik jó néhány évtizeddel a történetek után ragasztgatták össze kis tákolmányaikat, Jézus Isten fia volt, s ezért elképzelhetetlen, hogy olyasvalamibe fogott volna, ami kudarcra volt ítéelve. Megtették a tőlük telhetőt, bár mégsem eleget, hogy eltüntessék a messiási felkeléskísérlet nyomait. Egészen eltüntetni nem is lehetett, hisz valami okát csak kellett adni, miért ítélte halálra Pilátus Jézust; Pilátus helyett tehát a zsidókra kenték a felelősséget – annak ellenére, hogy egy tanúság szerint, amely még néhány régi evagélium-kéziratba is belekerült, a zsidók tele torokból kiáltották: „Bocsásd el nekünk Atyjafia Jézust!”

Most egy kis vita kerekedett pásztor Baldersen és Josef Marin között a Barabbás-problémáról, de azt mi ugorjuk át, hogy ne fárasszuk az olvasót szükségtelen ismétlésekkel. Baldersen számára, aki többet foglalkozott gyakorlati lélek-gondozással és sakkproblémákkal, mint teológiával, talán új volt egyik-másik érv, ám nem az olvasó számára. Azt az ötletet azonban a legnagyobb fölháborodással utasította el a lelkész, hogy Jézus Krisztus az „Atyjafia Jézussal” azonos, s ily módon tulajdonképpen nem is feszítették meg, hanem megkegyelmeztek neki és szabadon bocsátották. Szóval az egész kereszténység egy tévedésre épült!

– Abban én semmi rendkívülit sem látok, mondta Josef Marin. – Mi más az egész világtörténet, mint egy *Comedy of Errors*? A Buddha néven ismert Gotama filozófust, aki szaktudósok szerint ateista volt, ma sokszáz millió ember istenként tiszteli. Egyébként én nem igénylem magamnak annak eldöntését, hogy kersztrefeszítették-e, nem-e Jézust. Azt az egyet azonban valószínűnek tarthatjuk, hogy erről két különböző hagyomány maradt fenn. Hogy az evangélisták, akik szívvel-lélekkel a győzedelmes változathoz szegődtek, mely szerint Jézust megfeszítették, balfogásból s anélkül, hogy maguk is tudták volna, a másik hagyományból is becsempésztek valamit, az csodálkozásra készítheti ugyan a modern olvasót, de ők ezúttal is, mint számos más esetben, meggondolatlan és hanyag kompilátorok módján jártak el. Egymás mellett számolnak be arról, hogyan vonja kétségbe a galileai messiásjelölt a közkeletű felfogást, miszerint a Messiás Dávid ivadéka, ugyanakkor a próféciaikkal és a hívők igényével egyetértésben s az érdekeltnek úgyszólván kifejezett tiltakozása ellenére megteszik őt „Dávid fiának”. Egymásnak ellentmondó hagyományokkal s adatokkal lépten-nyomon találkozunk az evangéliumokban.

– Igen, sajnos, ez tagadhatatlan, ismerte el pásztor Baldersen. – De hogy viszatérjünk arra a fölkelésre: ha Jézus erőszakkal s hívőselege élén verte is ki a pénzváltókat a templomból, lázadása akkor is csupán a hivatalos zsidóság ellen irányult, nem pedig Pilátus és a rómaiak ellen.

– Az államhatalom, mondta Marin, nem szokta kedvelni a lázadásokat és zavargásokat, akármiféleké legyenek is. S amit az evangéliumok megsejtetnek e fölkeléskísérletről, az igen töredékes; a templom elleni támadás talán csak epizód volt. Nyilván csírájában fojtották el, de mi lett volna az ellenkező esetben? Ha a fanatizált zarándoktömegek csak egy pillanatra is nekiszabadulnak, könnyűszerrel elsöpörhették volna Pilátust jelentéktelen helyőrségével együtt. Így járt, mint tudjuk, később egy másik helytartó, Gessius Florus i. u. hatvanhatban.

Annyi mindenesetre biztos, hogy Jézust mint felkelőt ítélték el, s nem volt szó valami justismordról. Alighanem maga is elismerte bűnösségét, s eszébe sem jutott tagadni, amit mindenki tudott. De abban az időben, amikor az evangéliumokat írták – vagy pontosabban: amikor mai formájukat kezdték fölvenni, mert hisz szakadatlanul változtattak, javígtattak rajtuk – a „szentekre” (ahogy az első keresztények nevezték magukat) kezdett már ráirányulni a hatóság figyelme; tehát az óvatosság és az okos politika parancsolta, hogy kendőzzék és gyomlálják ki mindazt, ami csak egy lázadó Jézusról árulkodik. Ez nem sikerült túlzottan jól, de annyira mégis, hogy a legtöbben igen meglepődnek annak hallatára, hogy Jézus igenis kísérletet tett hívei várákozásának kielégítésére és Messiás voltának bizonyítására. Egy modern, szabadelvű teológus nemrég annak a halvány gyanújának adott kifejezést, hogy Jézus talán „akarata ellenére keveredett bele” egy fölkeléskísérletbe. Egy Messiás, aki akarata ellenére keveredik bele egy messiás-mozgalomba!

– Hm, dűnnyögött pásztor Baldersen, már jó harminc éve pap vagyok, és mindig azt hittem, hogy ismerem a bibliát. De be kell látnom, hogy, mint kiderült, vannak dolgok benne, amiket sohasem gondoltam át eléggé. Jó lesz, ha hazamegyek s nekiállok újra az olvasásnak.

Engem mint házigazdát kissé kínosan érintett, hogy ilyen fordulatot vett a társalgás. Mikor meghívtam pásztor Baldersent, hogy maradjon ebédre, ezt azzal a szándékkal tettem, hogy egy kis kikapcsolódásra adjak neki alkalmat, nem pedig hogy megvizsgáztassák és elbuktassák. Igazán kitűnő, kellemes, derék ember ő, aki önzetlenül törődik szegényeivel, s valószínűleg kisebb gondja is nagyobb annál, semhogy azon törje a fejét, hogy is volt az Jézussal a valóságban. Hisz ő nem volt ama kor szemtanúja, mint én, ezért ugyancsak nehéz lehet eligazodnia benne. Kedvem lett volna figyelmeztető jelként kissé belerúgni Josef Marin sípcsontjába, de minthogy Oda Hansen ült kettőnk között, nem akartam kockáztatni, hogy a hölgy félreértse mozdulatomat.

De szerencsére most belépett az öreg Lotta egy kis közbülső fogással: piritott kakastaréj, tyúkvelő és libamáj volt szarvasgombaszószban. (Néha kedvem támad főleleveníteni vidám alexandriai diákeveim gasztronómiai élményeit, s valami hasonló fogást tettek elém egyszer az Aranyfácán étteremben, Alexandria leg-elegánsabb lokáljában, mely Antónius és Kleopátra régi palotájában volt a hatalmas kikötőöbölnek egyik szigetén.) Ezzel egyidőben a maga finom és tapintatos módján, amit nem tudok neki eléggé meghálálni, Blasius is a szorongatott Baldersen segítségére sietett.

– Valóban, manapság annyi különböző elmélet van forgalomban Jézusról, a legtöbb persze légbőlkapott hipotézisekre épül. Ha az ember nem teológus, nem könnyű önálló véleményt alkotni róluk, de nem tudom, szükség van-e erre egyáltalán. Abban mindenesetre egyetérthetünk, hogy Jézus a legmagasabb emberi eszmény képviselője. A minapában egy újságcikkben ilyen megfogalmazását találtam ennek: Még ha nem volt is Isten fia – e kérdés eldöntését engedjük át a szaktudományoknak – akkor is vitathatatlanul ő volt a világtörténelem etikailag legmagasabban álló személyisége.

Blasius nyilatkozatának senki sem mondott ellent. Josef Marin szórakozott arckifejezéssel meredt a levegőbe. Felemeltem a poharamat, felszólítva vendégeimet a bourgogne megízlelésére. Áhítatos csendben ürítettük ki poharainkat. Régmúlt napok emléke lengett körül, amikor boldogult apám (Jägerstam alezredes, nem Jona rabbi Tiberiásból) szokása szerint Urunk tiszteletére emelte poharát a nagypénteki ebédnél.

Az áhítatos csendet Irma Jensen kisasszony kérdése törte meg:

– Micsoda étel ez? Nagyon jó, de mi lehet?

– Kakastaréj és tyúkvelő, nagysám!, világosítottam fel. – Tetszik tudni, Jensen kisasszony, első ifjúságomban pár évet Alexandriában, ebben az egyiptomi városban töltöttem. Az ottani Kleopátra-színházban láttam egy darabot, mely kakastaréjok és tyúkvelők háborújáról szólt, és úgy végződött, hogy egy ügyes

szakács libamáj és szarvasgomba segítségével összebékítette a küzdő feleket. Így jött divatba ez a fogás, s meg kell vallani, nem is olyan rossz. Öreg Lottának egész jól sikerült.

– Mikor voltál te Alexandriában, Jägerstam?, kérdezte Kasper. – Sohasem hallottalak beszélni róla.

– Abbizony meglehet, válaszoltam. – Elég sokat utaztam életemben, s Alexandriában 1914 telén jártam utoljára, röviddel a háború előtt. Úgy találtam, nagyon megváltozott a város, és nem is előnyére. A Kanoposz utcát Rosette utcára keresztelték – mire volt ez jó? Az Aranyfácán étterem sehol, a Kleopátra-színházból mozi lett, és Nagy Sándor holtteste, mely valamikor régen üvegkoporsóban volt megtekinthető a születési bizonyítvánnyal együtt, mely igazolta, hogy balkézről Zeusz fia, nyomtalanul eltűnt. Még a híres világítótorony sem maradt fenn.

De most feltalálták a sültet (jávorszarvas-szeleteket II. Oszkár módjára), s a társalgás egyenletes zsongásban oldódott fel. De nem telt bele sok idő, hogy Jézus újra előlépjön a zsongásból. Most ifjú Kristensen jóvoltából került terítékre, és pástör Baldersennek, aki még soha sem volt olyan társaságban, mely ily élénk érdeklődést tanúsított Jézus iránt, újra volt oka min csodálkozni s aggódni.

– Mit nem mond, fiatal barátom!, ámuldozott, méghogy a keresztény erkölcs a kései zsidó kegyesség-irodalomból való kölcsönzés? Ezt meg honnan a csudából veszi?

Ifjú Kristensen őszintén bevallotta, hogy nem ő találta ki, hanem Josef Marintól hallotta, aki bizonyára maga sem volt az első ebben a fölfedezésben.

– Nem bizony, mondta Marin, erre az érdemre nem tarthatok igényt. Mellesleg meg vagyok győződve róla, hogy helyel-közzel valóban találunk autentikus és eredeti Jézus-igéket az evangéliumokban. Csak ne a legnépszerűbbek közt keresséljünk: „szeressétek ellenségeiteket” s ehhez hasonlók. Persze ilyeneket is mondhatott Jézus, de nem tőle származnak. Ezeket, hogy úgy mondjam, az iskolában tanulta, vagyis a kései zsidó ájtatoskodás széles országútján szedte fel. De mikor azt mondja, hogy gyűlölnünk kell szüleinket és testvéreinket, csak úgy szerethetjük őt igazán, olyankor bizonyára a maga egyéni ösvényét tapossa. Sören Kierkegaard sokat töprengett e hely értelmezésén, és irgalmatlan gúnyt üzött egy akkori sokat forgatott lexikonból, mely szerint a „gyűlöl” szót e helyen úgy kell értelmezni, hogy „kevésbé szeret”. Összevetve Jézus szavait hozzátartozóihoz való jónak éppen nem mondható viszonyával, ahogy az Márk evangéliumában kifejezésre jut, valóban autentikus benyomást keltenek, s nehezen volna érthető, hogy kerülhetett egy ilyen visszatetsző részlet a lelki épülést szolgáló öske-keresztény írásokba, ha a hagyomány nem őrizte volna meg, hogy valóban mondott ilyet. Jól megfér ez azzal a patológikus egocentrikussággal, mely mindenkor jellemző volt a proféták fajtájára.

Egy másik hely, ahol érezhetően ugyancsak maga a történelmi Jézus viszi a

szót, az, amikor egy Beel-zebul vagy Beel-zebub nevű régi kiszolgált kananita istenséget előléptet a „démonok arkonjává”, az ördögök fejévé. A farizeusok és írástudók képzeletvilágában nem volt helye ennek a figurának, de a palesztinai néphit alsó szféráiban igenis szerepet játszhatott, akárcsak az északi köznép hiedelemeiben Odin, akit nem is olyan régen még félfő tisztelettel emlegettek, s néha mint hatalmas démont segítségül hívtak. Őt is az ördögök királyává tették meg, miután a kereszténység megfosztotta istenségétől.

Aztán itt van ez a bizarr passzus, melynek aztán igazán semmi köze a zsidó kegyességhez: amikor azokról beszél Jézus, akik „kiherélték magukat a mennyek országáért”, s az ilyeneket állítja követendő például. Miféle csodabogarak lehetnek azok? Zsidók biztosan nem voltak: az ilyesmi botránkozás volt a zsidók szemében, akik „tisztátalanoknak” tartották az eunuchokat, s még prozelitákként sem tűrték őket. Az Attiszkultusz szerint azonban az életszentség jele volt az önkasztrálás, s ez a vallás egész keleten hódított, főleg Szíriában és környékén, no meg persze Galileában is. Jézus el se kerülhette, hogy meg ne ismerje, s számomra napnál világosabb, hogy szavai éppen az Attiszvallás papjaira és szentjeire vonatkoznak. Egyszerűen nincs más lehetőség.

Az Attiszvallás óriási befolyása a későbbi kereszténységre közismert, de az kevésbé tudatosodott, hogy a fönti példából ítélve, már maga Jézus kapott ösztönzéseket tőle, s hogy a kereszténység „pogány elemei”, melyekről szívesen hiszszük, hogy az őskereszténységtől még idegenek voltak, s csak később csempésztek be őket a hátsó ajtón, talán magára Jézusra és szűkebb körére mennek vissza.

A modern, újprotestáns teológusok körében már szinte divattá vált az a nézet, hogy Jézus igazhitű zsidó volt, akit szigorú zsidó monoteizmusa egyenesen eltiltott volna attól, hogy „Isten fiának” tartsa magát, vagy hogy hagyja magát híveitől annak hívatni. Volt idő, amikor Paulust tették felelőssé e „családi mitológiáért”. De Paulus ártatlan e téren. Mint Gillis P. Wetter és mások kétségtelenné tették, Paulus már egy olyan kereszténységre tért át, mely „Isten fiaként” s „Urunkként” imádta Jézust, s a legcsekélyebb nyoma sincs annak az állítólagos őskereszténységnek, melyből e hit hiányozna. S miért ne fertőzte volna meg magát Jézust is követőinek hite? Az ilyesmi inkább szabály, mint kivétel. Úgyszólván képtelen volt komolyan s nyomatékkal tiltakozni ellene, mert akkor hátat fordítottak volna neki. Könnyen megfedkezünk arról, hogy Jézus is, közeli tanítványai is a galileai köznéphez tartoztak, s hogy a galileaiak zsidó igazhitűségében és „szigorú monoteizmusában” bízni körülbelül annyi, mint föltételezni, hogy egy lutheránus ország egyszerű népe tisztában van az augsburgi hitvallással s mindenben ahhoz igazodik.

Hogy Jézust már életében Isten fiának tartották követői, világosan kitűnik a föltámadásáról szóló legendákból. Magától értetődik, hogy Isten fiának föl kellett támadnia halottaiból! „A Halál birodalma nem tarthatta vissza!”

– Ami azt illeti, Marin

Marin úr, nem botránkozhatok meg azon, hogy legendáknak nevezi a Jézus föltámadásáról szóló tanúságokat, mondta békülékenyen pásztor Baldersen. – Nemrég olvastam egy cikket egy folyóiratban egy hivatásbéli kollégám – egy keresztény pap! – tollából, aki Jézus föltámadásának problémáját boncolgatva egy úgynevezett „látomáselmélet” folyamodik. E nézet szerint Jézus föltámadásának hite, mely immár közel kétezer éve minden keresztény ember üdvösségreményének alapja, holmi „látomásokból” keletkezett, melyek Simon Pétert és Jézus más tanítványait félrevezették. Akkor már sokkal kevésbé sérti érzékenységet az ön változata, hogy ti. a föltámadástörténet legenda, vagy miért ne mondjuk meg kereken?: hazugság. Vagy talán ön is e vízióhipotézist vallja?

– Nem, lelkész úr, felelte Josef Marin, a legkevésbé sem. Nem látom be, mire volna jó egy ilyen hipotézis. Ez abból a tarthatatlan föltételezésből indul ki, hogy a régi korok emberei képtelenek voltak a hazugságra. „Ha az arab hazudik, nem sértődik meg, ha nem hisznek neki, csak nevet rajta. De ha azt látja, hogy hisznek neki, akkor elfelejti, hogy hazudott, s maga is elhiszi, amit mondott.” Ezt egy útleírásban olvastam, és gondolom, nem csak az arabokra érvényes. Il-
lés próféta élő mivoltában szállt fel a mennyekbe tűzlovak vontatta tüzes szekéren, és Augustus császár mennybemenetelét megbízható szemtanúk erősítették. Sohasem hallottam, hogy holmi látomáselméletre lenne szükség e históriák magyarázatához, és nem tudom, miért volna Simon halász, alias Kéfás, alias Petrus feltétlenül megbízhatóbb tanú, mint a római szenátorok, akik látták Augustust a mennybe szállni. A „vízióhipotézist” különben igen könnyű megcáfolni. Hol látta Szent Péter és a többi tanú először a feltámadt Jézust? Effelől két egymást kizáró verzió van. A régebbi szerint, melyet Márk és Máté képvisel, először Galileában jelent meg tanítványainak a föltámadott, nem pedig Jeruzsálemben, és nem külön jelent meg valamelyiknek, hanem valamennyiüknek egyszerre egy hegy tetején. Világos, hogy ez a híradás nem alapulhat látomáson. A másik, újabb hagyomány szerint, melyet Lukács és János jegyzett föl, Simon Péternek és néhány másnak jelent meg Jeruzsálemben és környékén, de nem Galileában; azonkívül a János-evangélium egy függelékében egy későbbi szerző, akit nyugtalanított az ellentmondás, kísérletet tett a két változat összehangolására. Azt az apokrif Márk-jegyzetet, mely a régi hagyományt kétségbe vonja és korigálja, figyelmen kívül hagyhatjuk. Ha mármost Jézus föltámadásának hite valami megtörtént dologból eredt volna, amilyen egy látomás – esetleg több látomás, melyek közül valamelyik az első volt – akkor sohasem támadtak volna ily megoldhatatlan ellentmondások. Simon halász és tanútársai pontosan tudták volna, hogy Galileában vagy Jeruzsálemben jelent-e meg nekik először a föltámadt Jézus, az evangélisták pedig szilárd hagyományra támaszkodhattak volna.

Az ellentmondások megjelenése azonban érthetővé válik s könnyűszerrel megmagyarázható abból, hogy az evangélisták elsőrendű feladatuknak a föltámadásban való hit elhintését tartották – mert neki mint Isten fiának törik-szakad

fel kellett támadnia – a részleteket pedig később költötték hozzá, a hívők egyik csoportjában így, a másikban úgy.

Most már nem tartóztathattam magam tovább.

– Nem, ez a vízióhipotézis semmiképpen sem állja meg a helyét, mondtam. – Igazán nem hiszem, hogy Simon halász, akit mostanság feketepéternek, akarom mondani szent Péternek hívnak, kísérteteket látott volna. Praktikus, vállalkozó szellemű ember volt, nem valami léleklátó. Mellesleg nagy kópé, akinek mindig volt egy aduja a csizmaszárában. Jól ismertem, sokkal közelebből, mint Jézust, akit, sajnos, igen felületesen.

Hirtelen csönd lett az asztal körül. Angyal röpült át a szobán, mint mondani szokás. Kicsit feszélyezve éreztem magamat. A házigazda ne tegye magát a társaság középpontjává – olyan szabály ez, melyhez mindig is tartottam magamat, most azonban véteni találtam ellene.

Kasper barátom törte meg a csendet.

– Hallod-e, Jägerstam, mondta, már jó sok éve iszogatunk együtt, de még sohasem fordult elő, hogy már a sütnél berúgtál volna. Ellenkezőleg: majdnem olyan jól bírod a pálinkát, a konyakot, a viszkít, mint jómagam, a bort pedig nálam is jobban. Más magyarázatot kell hát keresnem. Azt állítod, hogy ismerted Jézust, méghozzá nem csak hírből, mint a Kacor királyt, hanem személyesen. Hogy is állunk hát ezzel a dologgal?

– Kedves Kasper, feleltem, nincs ennél egyszerűbb. Neked mint pneumatikus, akarom mondani, lelki beállítottságú embernek bizonyára nincs semmi kifogásod az ellen, hogy az én szellemem vagy lelkem vagy aminek nevezni akarod, valamikor ezerkilencszáz évvel ezelőtt egy galileai zsidó testében talált szállást, úgyhogy volt alkalmam többször is találkozni Jézussal Galileában, de még Jeruzsálemben is. Nincs ebben semmi különös. Nem én vagyok az egyetlen, aki hisz egy korábbi életében.

– Nem bizony, szólt közbe Josef Marin, ősrégi és napjainkban is igen elterjedt hit ez. Fiatalkoromból emlékszem egy Brandersköld nevű idős őrnagyra – kicsit furcsa természet különben, de rendes, becsületes ember – aki azt állította, hogy egy előző életében templomi szajha volt Babilonban.

– Mint keresztény és papi személy, szólt pásztor Baldersen, én sem utasíthatom el ezt a lehetőséget. Hiszen az evangélium szerint Urunk Jézus Krisztus Illés próféta reinkarnációjának tartotta keresztelő Jánost, amiből az következik, hogy az is volt. Arra azonban sohasem gondoltam, hogy közönséges embereknek is – már megbocsásson, kedves Jägerstam! – lehet előző életük. A magam részéről nekem a legcsekélyebb emlékeim sincsenek ilyesmiről.

– Csakhogy nekem meg vannak, feleltem, – ha már egyszer szóba került ez a téma. Abban az időben pár évet töltöttem Alexandriában, és nem lepne meg, ha ma esti igen tisztelt vendégeim egyike, nevezetesen Blasius barátunk ugyancsak ott lett volna akkor. A Kleopátra-színházban volt egy Parmenidész nevű mimikus

művész – archimimosz volt címe és rangja, ami körülbelül a mai királyi udvari színész megfelelője –, akire Blasius oly igen emlékeztet, hogy az már nem lehet véletlen. Mintha csak néhai Parmenidészt látnám magam előtt életnagyságban. Mellesleg ő volt a kor legnagyobb s legünnepeltebb színművésze, s később fényes karriert csinált Rómában. Blasius, aki, közbevetőleg legyen mondva, spirítiszta, és gyakran társalog az elhunytak szellemével, hol asztaltáncoltatással, hol más módon, élénk érdeklődést árukt el. Álmában sokszor a Kongelige Theater (királyi színház) felé tart, ám az utca mintha nem Koppenhága egyik utcája lenne, hanem a Rue de Rivoli-ra emlékeztet, véget nem érő oszlopsoraival. Talán egy elmosódott emlék a régi Alexandriából...?

– Természetesen, mondtam. – A Kanoposz utca! Pontosan stimmel!

– De tulajdonképpen milyen volt Jézus a valóságban? – kérdezte Oda Hansen kisasszony.

– Hát, nagysám, válaszoltam, azt nem olyan könnyű csak úgy egy lélegzetre elmondani. Javában írogatom a memoárjaimat arról a korról, abban elmondom azt a keveset, amire emlékszem vele kapcsolatban.

– Ó, nem olvasná föl nekünk?

– Eszem ágában sincs, Hansen kisasszony! Az ember nem azért hív vendégeket, hogy saját firkálmányaival traktálja őket. Annyit azonban elmondhatok róla, hogy rendkívüli tehetsége vagy adottsága volt fanatikus rajongók tömegeit gyűjteni maga köré. Sok más embernek is megvolt ez a képessége, ám a siker mindig a körülményektől függ. Némelykor csak egy kis elpuskázott fölkelés az eredmény, máskor egy nagy birodalom. Az is előfordul, hogy egy maroknyi szekta, amiből azán világvallás lesz. Egy hólabda néha lavinává dagad, ám ez nem a hólabda érdeme.

– Valóban nem, mondta Josef Marin. – De az emberjőszág tömegei mindig hajlandók azt hinni, hogy az a hólabda egy isteni hólabda volt! Vagy legalábbis egy eszményi hólabda! A világtörténelem etikailag legmagasabban álló hólabdája!

– Igen, így van ez és nem másképp! Ha törökök volnánk, arra esküdnénk, hogy Mohammed a legfinomabb és legnagyobb ember volt, aki valaha is létezett. De mivel, Istennek hála, keresztények vagyunk, világos, hogy mi Jézusról állítjuk ugyanezt. Nekem ugyan meglehetősen vegyes benyomásom volt róla, de oly kevéssé ismertem, hogy a tévedés nincs kizárva. Egyszer mindennek elmondtam az én tiszteletben álló öreg apámat, aki rabbi és szabómester volt Tiberiásban, s talán ez volt az oka, hogy nemigen voltam elragadtatva tőle. De nem akarok részrehajló lenni, s azt mindenestre tanúsíthatom, hogy korántsem volt az a neveléses és kellemetlen figura, amilyennek egy későbbi történelmi regény-féle, mai nevén János-evangélium ábrázolja, melyben unos-untig a saját isteni mivoltáról szónokol, s úgy beszél az anyjával, mint egy vérbeli herceg a vén dajkájával vagy még udvariatlanabbul. Ehhez az alakhoz képest egészen kifogástalan ember volt.

De keresztre aztán végképp nem feszítették. Azt hittem először, hogy ez a hír nagy vigasztalására szolgál majd mindazoknak, akik minden napypénteken a templomban ülve pityeregnek az ő megfeszítettésén, de tévedtem. Baldersen barátunk, látom rajta, nem örül neki, pedig nyájas, melegszívű ember különben, s akkor nyilván mások sem fognak. Hinni sem fogják, csak mert én állítom, s ami azt illeti, nekem tökéletesen mindegy. De azt föl nem foghatom, hogy képzelheti valaki, hogy a zsidók akarták Pilátust Jézus megfeszítésére kényszeríteni. Erre aztán a világon semmi szükség sem volt: a legnagyobb gyönyörűséggel megtette volna, ő aztán nem volt szívbarjos, bár a végén bölcsőbbnek találta elállni tőle. Mi történik általában hasonló esetben? Ha az orosz uralom alatt egy finn vagy egy lengyel egy kis zendülést kísérelt meg, elhiszi-e valaki, hogy a finnek vagy a lengyelek a szeretett orosz kormányzó ablaka alá gyűlve kérve-kérték, hogy akasztassa fel azt a békebontót? Vagy hogy az orosz kormányzó ártatlannak találta ugyan a vádlottat, de azért fölakasztatta, csupa előzékenységéből a finnek vagy a lengyelek iránt? De Jézus vétett a zsidó vallás ellen – nem igaz, Baldersen, ugye ezt akartad mondani? Aha, mindjárt gondoltam! De hogy a fészkes fenébe képzelheti valaki, hogy mi zsidók azt a gyűlölt és utált pogány Pilátust tettük meg bírónak egy vallásunkat érintő ügyben? Meglehet, hogy Kaifás bátyám és mások szívesen megkövezték volna Jézust a mi törvényeink szerint, de hogy Pilátus előtt bevádolják valamiért, amihez annak semmi köze, s amiről neki halvány dunsztja sincs – nem, nincs az a zsidó, akinek ilyen bizarr ötlet megfordult volna a fejében! S ha mégis megtették volna, Pilátus a pokolba küldött volna bennünket! A pénzünk kellett ugyan neki, de a vallásunkra fűtyült! No, de most áttérünk a sajtra. Tessék: Roquefort, Gorgonzola és smálandi papsajt, s hozzá egy korty bourgogne. Egészségünkre!

Desszertnek csak néhány francia körtét és dán gravenstein-almát kaptunk, no meg egy kis nyalánkságot a lányoknak; Manzanillát kortyolgattunk hozzá, a Pireneusoktól északra termő bort, amely főleg a Carmen első felvonásából, a habanérából ismeretes, ám igazán iható borocska. Nekem ízlik.

*

Ebéd után azzal szórakoztunk, hogy földidézük a holtak szellemeit; ez az időtöltés nagyon divatba jött mostanában itt Koppenhágában. Mandolin asszony gondoskodott egyfajta pszichográfáról, ami abban állt, hogy a társaságból néhányan (Baldersen, Marin és én nem vettünk részt) körülülve egy asztalt egy-egy üres viszkis poharat szorongattak a markukban, s ha már eleget ültek ebben a helyzetben, kezdtek jődögélni a szellemek, egyik a másik után. A nevükre s egyéb dolgukra már nemigen emlékszem. Blasius szeretett volna Parmenidésszel, az alexandriai színészkirállyal beszélni, de csak nem akart megjelenni, ami abban leli természetes magyarázatát, hogy szelleme egész idő alatt jelen volt Blasius saját beces porhüvelyében. Ifjú Kristensen Jézust szerette volna megidézni, de Kasper heves és őszinte felháborodással tiltakozott, s a többieknek sem volt merszük molesztálni

öt. Kasper inkább Strindberg-jel társalgott volna szívesen, akivel állítása szerint egyszer végigittak három éjszakát egyfolytában – ez volt élete legcsodálatosabb emléke! És Strindberg valóban megjelent. Félreérthetetlenül s világosan bemutatkozott, végigtáncoltatva az ábécén a viszkis poharat: S, t, r, i, n, d, b, e, r, g. – Jó estét, Strindberg úr!, köszöntötte Blasius, kissé megemelve a hátsó felét. Majd kikerítte Strindberg véleményét, hogy tetszett neki az ő alakítása a Haláltáncban, ám erre nem kapott érthető választ: o, b, x, q, t, z, satöbbi – ebből nem lehetett kiokosodni. – Hol vagy most, Strindberg?, kérdezte Kasper. – A mennyországban, felelte Strindberg. – Hogy érzed ott magad?, faggatta tovább Kasper – P, o, k, o, l, i, a, n, – volt Strindberg válasza.

Mennyire jellemző rá! Soha sincs meglegedve!

Ezzel el is tűnt Strindberg, és az idősebb Pliniusnak adta át a helyét, akit senki sem hívott. Hogy történt, az ördög tudja. Kasper nem valami finoman felszólította, hogy menjen vissza oda, ahonnan jött. Igaz, hogy Kasper pneumatikus, de ettől függetlenül hamar ráunt a szellemekre, s nem neki találták föl, hogy túl sokáig bámuljon egy üres viszkis pohárba. Már ifjú Kristensennek is elege volt a lelkekből, inkább Josef Marinnal beszélgetett. Jómagam egy sakkpartira ültem le Baldersennel, aki persze fölényesen elkalapált.

– Szerencsétlen napom volt az nekem, Marin úr, amikor fölkerestem önt és megvásároltam Grimm szótárát!, mondta Kristensen. – Van egy öreg nénikém, aki tanulmányaim költségeit fedezi, de csak azzal a feltétellel, ha pap leszek. Ezek után azonban képtelen vagyok erre. Mihez kezdjek most?

– Megrémít, Kristensen úr, mondta Marin. – Lám, megismétlődik a saját történetem! De miért kell önnek ugyanazt az ostobaságot elkövetni? Pontosan azt gondoltam én annak idején, amit ön, hogy nem lehetek pap, mert nem hiszek Jézusban. De csak néhány évnek kellett eltelnie, hogy kiki azt gondolhassa s hihesse, sőt ki is mondhatta Jézusról és a keresztény vallásról, amit akar, s attól még tiszteletben álló pap lehessen, akár pásztor vagy püspök is! Igaz, hogy Dániában még nem vagyunk ott, de hamarosan ott leszünk, effelől nyugodt lehet.

– Ne legyen benne olyan biztos, szólt közbe Baldersen, aki félfüllel oda is figyelt a sakkparti mellett. – Svéd papok és püspökök – ők mindig is különleges szerzet voltak. Itt Dániában közszájon forog egy anekdóta egy svéd papról, aki prédikációjában úgy ecsetelte a poklot, hogy a gyülekezet hangosan bögött, de így fejezte be mondókáját: „Ne sírjatok, gyermekeim, alighanem csak hazugság az egész!” Nem tudom, igaz-e ez a história, de ilyesmit senki sem mesélhetne egy dán papról. És Tegnér sohasem lehetett volna püspök Dániában, annyi szent.

– Azonkívül, Kristensen úr, miért kell önnek oly komolyan vennie az igazságot?, kérdezte Marin. – Az igazság szegény, mint Jób, meddő, mint a sivatag homokja és szürke, mint egy vén könyvantikvárius. Míg a hazugság gazdag, mint a római pápa! A hazugság dómokat emel, melyek dacolnak az évezredekkel, és embermillióknak adnak otthont, ahol biztonságban s boldognak érezhetik magukat.

„Gyümölcséről ismeritek meg a fát.” Éljen a hazugság fája a maga dús, zamatos, tápláló gyümölcseivel!

*

Már nagyon későre járt, ahogy az történni szokott, ha Kasper jelen van. Baldersen és Blasius már három körül búcsút vettek, Josef Marin is lement és lefeküdt, s nem sokkal később Kasper felfedezte, hogy Irma Jensen és Kristensen nincs sehol. Végigrazziaázta utánuk a belső helyiségeket, de eredménytelenül. Kaspert gyötörte a féltékenység. Irma Jensen nélkülözhetetlen volt számára éppen most, részint mint oltárképén a bűnös nő modellje, részint másképp. Azért vonzódik hozzá különösképpen, mert kiváló alkalmakat szolgáltat neki, hogy iszonyú strindbergi átkokat szórjon az egész női nemre, s engem is azzal traktált az éj hátralévő részében, hogy milyen cáfolhatatlan bizonyítékokat gyűjtött hűtlenkedéseiről, hol Kristensen diákkal, hol Oda Hansennel, hol egy rendőrrel csalva meg őt, ráadásul az utóbbi is szörnyen féltékeny, és Kasper elég nyápic hozzá képest. Szegény Kasper!

De itt az ideje, hogy lassan befejezzem ezt a kis írást; hiszen Jézusról akartam mesélni, nem Kasperről és Irma Jensenről. Hogy rövid legyek: az óra nyolcra járt, meghozták a reggeli lapot, mielőtt Kasper fölment volna a maga lakosztályába. A reggeli újságban pásztor Olfert Ricard prédikációja volt olvasható, aki egy négyoszloptes templomocska papja volt a Szent Anna téren, a svéd konzulátussal átellenben. Pásztor Ricard Koppenhága legnépszerűbb hitszónoka volt, akinek prédikációit már svédül is kiadták, s az újság is közölni szokta őket a másnapi számban. No persze előre mulattam rajta, mit mond majd Jézusról, s belekezdtem az olvasásba. Egy kis Isten-igéje sohasem árthat.

De csalódnom kellett: Jézusról bizony egy szó nem sok, de annyit sem mondott a lelkész úr! Először arról panaszkodott, hogy temploma nem kelt valami ünnepi hatást, és fontolgatta, nem segítene-e rajta, ha kicsit átfestenéék kézzel, fehérrel és több aranyozással, az mégiscsak emelné ünnepi jellegét. A mennyezet ódivatú, esetlen figuráit jó volna eltávolítani, helyettük angyalokat szeretett volna, „sok-sok angyalt, kicsiket és nagyokat, arkangyalokat, az evangélium angyalát, a gyülekezet angyalát, a vizek angyalát, a mélységek angyalát, harcos és segítő angyalokat, áldozó és éneklő angyalokat és minden elképzelhető angyalokat.” Az volna csak pompázatos! Szívesen venne azonkívül néhány új, elegáns öltönyt is a maga számára. „Nem ajándékozhatnának nekünk öt-hat szép, új, drága miseruhát, hogy mint az őskeresztény templomokban, az egyházi év különböző ünnepein viselhessük őket? Egy sárgát, arany- és ezüstbrokáttal karácsonyra; egy lilát, virágosat adventre és a nagyböjtre, egy hófehéret, szép, hímzett szegéllyel hűvőre s egy pirosat pünkösdre – vagy arra talán a jelenlegi is megfelelne – de szentháromság-vasárnapjára egy zöldet, virágosat, olyan színűt, mint odakint az erdők és a fák; lehetne még egy égszínkék bársony is aranyló csillagokkal az egyházi év végére, amikor korán sötétek az esték.”

Mondhatom, vigasztalólag hatott rám ez a prédikáció. Ha már egy papnak sincs többé mondanivalója Jézusról, egy vén katonától sem szabad sokat várni.

Mivel pedig korábbi létemben zsidó voltam, egy írástudó farizeus fia, senki sem kívánhatja tőlem, hogy egy hívő keresztény vagy egy újmodern teológus szemével lássam Jézust. Egyszerűen olyannak láttam őt, amilyen véleményem szerint volt, s ha rosszul láttam volna, ezennel kérem a jobban informált olvasót, hogy legyen irántam keresztényi elnézéssel.

Tisztelettel:

G. M. Jägerstam

UTÓIRAT

Josef Marin könyvkereskedő úr, aki volt szíves átnézni kéziratomat, annak közlésére kért meg, hogy mivel az ő evangéliumokból vett idézetei nem mindig egyeznek a svéd egyház bibliájával és a forgalomban lévő épületes célzatú fordításokkal, ennek az az oka, hogy Marin úr ez idézetekben a lehető legnagyobb pontossággal követte a görög nyelvű alapszöveget.

G. M. J.

Vége.

A FORDÍTÓ UTÓSZAVA

Hjalmar Söderberg (1869-1941) kisregénye, mely a svéd s merem állítani: a világirodalomnak is gyöngyszeme, Voltaire *Candide*-jához mérhető szellemes és szórakoztató stílusban, harcias fanatizmus nélkül, csupán a biblia sorai között olvasni tudó józan észre, valamint a ránk maradt egyéb írásos emlékekre és íratlan hagyományokra támaszkodva hámoz ki a hivatalos keresztény üdvtörténet legendáriumból egy alternatív Jézus-képet és -életpályát. A regényben szereplő könyvantikvárius, Josef Marin az író alteregója és szócsöve; történetük is hasonló: már abban is, hogy svéd létükre a kedélyesebb Koppenhágát választották lakóhelyükül, s hogy fiatal teológus korukban lelki válságba kerülvén lemondtak a papi hivatásról; Söderberg, újságíró és a novella műfajának művelője, valamint amatőr, ám imponáló olvasottságú vallástörténész lett. Közel ötfélszáz oldalas tanulmánya, *Az átváltozott Messiás* nagy felkészültséggel, kibővítve, tudományos alaposággal dolgozza ki a *Jézus Barabbás* regény témáját. Eredményeit a következőképpen summázza:

1) A Jézusról szóló mesék mögött történeti személy rejtőzik, amit általában nem is szoktak kétségbe vonni, kivéve több komoly kutatót. Képzett egyházi és világi személyek közt viszont az az uralkodó nézet, hogy az evangéliumok Jézusképe megfelel a valóságnak, leszámítva természetesen a csodákat. Ez azonban nem áll, mert az evangéliumok Jézusa történelmi hamisítás eredménye.

2) Jézus egy zsidó messiás volt, a szónak abban az eredeti jelentésében, ahogy azt a kor és Jézus maga is értelmezte: egy népfelkelés élére állt, melynek célja a zsidó nép felszabadítása volt a rómaiak és a Heródes dinasztia uralma alól, s egyben az idegen uralmat kiszolgáló zsidó uralkodó réteg, a belső elnyomók ellen is irányult.

3) Hívei élén kísérletet tett a jeruzsálemi templom elfoglalására, az ősi áldozat-kultusz megszüntetésére, amelynek – többé-kevésbé elterjedt nézet szerint – nem lesz helye az új messiási birodalomban. A templom és a kultusz elleni támadás miatt elfogták és elítélték mint „a zsidók királyát”.

4) Jézus azonos azzal „az úgynevezett Barabbással”, akit Márk evangéliuma szerint ugyanakkor fogtak el egy zendülés kapcsán, de a néptömeg követelésére szabadlábra helyeztek.

5) Hogy végül is mi lett a sorsa, arra nézve nincsenek megbízható adatok. Hogy megfeszítették-e vagy nem, az is bizonytalan. Nyoma van annak, hogy hívei régtől meg voltak győződve sebezhetetlenségéről és halhatatlanságáról, s hogy elevenen szállt fel a mennyekbe. A kereszthalálában s feltámadásában való hit csak később vált általánossá s egyeduralkodóvá a keresztények között.

6) Hogy valami új tant hirdetett volna meg, az nem mutatható ki. Az a tan, melyet a „Logia”-forrás, a két későbbi, főleg a Máté-evangélium neki tulajdonít, nem volt új, s azt ő nem is taníthatta.

7) A történeti Jézus alakja az első évszázad vége felé gyökeres változáson ment keresztül a győzedelmeskedő keresztény hagyományban. Egyéniségének személyes vonásai teljességgel eltűntek az evangéliumok átfestései alatt, olyannyira, hogy az utókornak semmi esélye sincs fogalmat alkotni róla. Az őskeresztények hitére, hogy vissza fog térni és megalapítja a földön a messiási uralmat, halálos csapást mért Jeruzsálem és a templom pusztulására; amiért is átadta a helyét a küszöbön álló „végítéletben” való hitnek. Idővel, miután a kereszténység az egész hellenisztikus világban elterjedt, az eredeti zsidó messiás egyre inkább „világmegváltóvá” alakult át, aki földi életében jámbor életre intő bölcsességet prédikált; belőle lett az első misszionárius, az első keresztény vértanú. Egyben az „istenfia” nevet megtiszteltetésként viselő messiás mitológiai értelemben vett „Isten fiává”, végül pedig a keresztény istentriász legfőbb istenévé változott.